

и то да поједини историчари о којима Андерсон расправља на страницама своје књиге нису непознати унутар заједнице српских историчара будући да су дела Ренувена, Фишера и Кларка (иако селективно) доступна у преводу на српски језик. То, међутим, није случај са Албертинијем, Вилсоном и Шредером и њихов научни опус је, у најбољем случају, познат искључиво оним српским историчарима-специјалистима за историју Првог светског рата и за историју међународних односа у 19. веку. Напослетку, ни Пери Андерсон, упркос утицајном научном опусу, готово да није превођен на срп-

ски – изузетак представља једино његов рани рад под називом *Разматрања о западном марксизму* (оригинално издање 1979, српскохрватски превод 1985). Имајући у виду ове чињенице, сматрамо да би превођење на српски језик књиге коју смо настојали да прикажемо било ванредно корисно не само као прилог историји историографије о Првом светском рату већ и у циљу упознавања са особеностима Андерсоновог интелектуалноисторијског приступа.

Михаел АНТОЛОВИЋ

Miodrag Milin. '89 *Despre Căile Risipite ale Revoluției Timișorenilor*, Volumul 1&2. Timișoara: Cetatea de Scaun, 2021.

Аутор књиге *О расутиим њушевима револуције Темишвараца* Миодраг Милин је историчар, професор, научни саветник при филијали Румунске академије наука у Темишвару. Тема револуције из децембра 1989. обрађена је у два тома и укључује разговор Виктора Нојмана. Ова књига представља једно од најдетаљнијих и аналитички најтемељнијих истраживања Румунске револуције из 1989. године. Као историчар који се деценијама бавио документовањем и тумачењем румунске транзиције из комунизма, Милин пружа непроцењив академски допринос који комбинује сведочења учесника, архивска истраживања и критички приступ теми. Аутор успева да представи не само нову пер-

спективу тока румунске револуције већ и да постави одличан пример приступа истраживању комплексних тема савремене историографије, историјских, културолошких и друштвених прекретница. Књига укључује претходне ауторове доприносе на ову тему и уједно представља омаж онима који су жртвовали свој живот за идеју слободе, док такође показује вишезначност појма слободе.

Књига је написана на основу докумената, интервјуа које је аутор снимео на диктафону са актерима револуције у Темишвару 1989, а обилује и фотографијама које је направио Константин Дума. Милинов фокус у овој монографији је на значају града Темишвара у овом сукобу између гра-

ђана и наоружаних институција тоталитарне државе. Вредност овог дела лежи у отварању једног иновативног приступа теми, захваљујући аутентичним изворима које је Милин најпре документовао на диктафону, селектовао, обрадио, затим посветио више деценија архивском истраживању ове теме, и на тај начин пружио читаоцима прилику да сами донесу вредносне судове на основу монографије која је, како и сам аутор каже, производ вишедеценијског рада и промишљања, свесног и несвесног. Иако аутор обилато користи архивске изворе значајне за ову тему и има огромно искуство када је у питању истраживање Секуритатее, круна овог дела су управо аудио-записи настали у реалном времену. Милин је интервјуисао људе са обе стране барикада, дакле и обичне учеснике и припаднике режима Николаја Чаушескуа. Такође, ови записи пружају непосредне, нефилтриране перспективе, које омогућавају изградњу свеобухватнијег наратива. Аудио-снимци које је Милин документовао прате револуцију из минута у минут и показују њену комплексност управо преношењем атмосфере догађаја, емоција, личних сведочења и перспективе која често недостаје у званичним документима, зато што дају глас и обичним грађанима, а не само политичким фигурама.

Први део прве књиге почиње сведочењима из децембра 1989. године, која је Милин завршио у фебруару 1990. године, други део књиге се одно-

си на сведочења снимљена у пролеће 1990. која се тичу тренутка када Темишвар преко својих представника долази у први план једног покрета који је за циљ имао трансформацију румунског друштва у целини. Трећи део документарне целине чини други том у којем се налазе сведочења људи који су децембра 1989. били део репресивног тоталитарног режима, који су или имали моћ или извршавали наређења оних на позицијама моћи. Како и Виктор Нојман примећује у говору, Милин детаљном реконструкцијом догађаја показује како се становништво једног града голоруко супротставило репресивном режиму, како је један протест који је почео из солидарности због хапшења реформаторског свештеника Ласла Токеша довео до проглашења Темишвара првим слободним градом у Румунији и масовне револуције. Милин смешта те догађаје у шири друштвено-политички контекст касног комунизма у Румунији.

Темишвар је постао симбол отпора против Чаушескуовог режима, а документ под називом *Темишварска њрокламација* рефлектовао је дух слободе и наде који је био присутан међу учесницима револуције. Ипак, политички процеси који су уследили након револуције показали су колико је транзиција компликована и до које мере је заправо био укоренен утицај бившег режима. Питање децентрализације је било један од главних проблема, *Прохламација* је захтевала већу аутономију за локалне власти и смањење центра-

лизоване моћи што би спречило да се понове размере репресије бившег режима, међутим управо су ове идеје наилазиле на отпор у Букурешту.

Мишинов рад је интердисциплинаран, јер не само да обрађује историјске догађаје већ их анализира и кроз призму политичких наука, социологије, историје и правних студија. Он не само да пише о револуцији већ и преиспитује на који начин су сећање на њу и значење обликовани, оспоравани и инструментализовани од стране различитих актера у протеклим деценијама. Мишин такође оспорава претходне интерпретације које револуцију или превише романтизују или је, с друге стране, своде на искључиво унутрашњи партијски пуч или резултат страних обавештајних операција. Уместо тога, нуди нијансиранији поглед, признајући спонтани карактер народног устанка, док уједно и анализира борбу за моћ која је обликовала његов исход. На тај начин, његово дело не доприноси само румунској историографији већ се уклапа у ширу европску академску дебату о револуцијама, стављајући румунски случај у компаративни контекст промене режима у Источној Европи 1989. године.

Један од кључних доприноса књиге науци јесте нагласак на *расийању револуционарних идеала*. Сам израз *căile risipite (расуши љушеви)* у наслову сугерише осећај разочарања: иако је Темишвар покренуо револуцију и радикалан раскид са комунизмом, обећања демократије и правде која су

покретала револуцију нису у потпуности остварена. Револуционари из Темишвара су често били маргинализовани у политичком дискурсу. Иако су играли кључну улогу у рушењу Чаушескуовог режима, многи од њих су се осећали издано од стране нових политичких лидера. *Темишварска њрокламација* је остала симбол неиспуњених обећања и фрустрација због спорог темпа промена. Она је битан документ у историји Румуније, нарочито због 8. тачке, која се залагала за забрану бившим члановима Комунистичке партије и Секуритатее да заузимају важне политичке функције током наредних десет година. Циљ ове тачке био је да се обезбеди нов почетак и да се избегне повратак репресивних пракси. Међутим, 8. тачка изазвала је озбиљне расправе и отпор, посебно од стране политичких лидера који су имали везе са бившим режимом и никада није имплементирана. Јон Илијеску, који је постао председник Румуније након револуције, био је често критикован због своје улоге у спречавању имплементације ове тачке, као и због коришћења свог утицаја како би утишао гласове који су се залагали за радикалне реформе. Ово дело се уклапа у шири оквир посткомунистичких студија које анализирају како револуције често одступају од својих првобитних циљева због структуралних ограничења, кооптације елита и геополитичких фактора.

Дело '89 *Despre Căile Risipite ale Revoluției Timișorenilor* Миодрага

Милина представља незаобилазну литературу за истраживаче румунске историје, посткомунистичких транзиција и револуционарних покрета. Његова дубока анализа, богата емпиријска основа и критичка перспектива чине га једним од кључних академских радова о Румунској револуцији. Иако се наслеђе револуције и даље

оспорава, Милинова књига осигурава да важна улога Темишвара не буде потиснута у други план, као ни да тема Румунске револуције не буде поједностављена кроз редуктивне наративе.

Анђелија МИЛАДИНОВИЋ

Зоран Маринковић. *Бјесови*. Београд: Службени гласник, 2024, 309.

Рокенрол је један од најзначајнијих културних феномена 20. века, који је обликовао не само савремену музику већ и начин размишљања, животне стилове и друштвене покрете широм света. Појава панка, новог таласа и гранца проширила је израз рокенрола, претварајући га у средство друштвене критике и личне експресије. Истовремено, широм света формирале су се локалне сцене, као одраз специфичних културних прилика, уз прилагођавање звука и порука различитим друштвеним околностима.

У Југославији и Србији рок музика је од друге половине 20. века постала важно поље за изражавање алтернативних идеја и културних вредности, као облик комуникације младих са светом и начин да се превазиђу ограничења званичног културног модела. После распада Југославије рок музика у Србији трансформисе се у облик отпора и саморефлексије у сасвим новим условима, када је овај музички правац изгубио некадашњу

позицију у друштву, простор у медијима, масовну публику и финансијску подршку. Управо у том периоду настају бендови попут *Бјесова*, који у својој музици комбинују тежак звук гранца, постпанка и алтернативног рока са дубоким, егзистенцијалним и духовним темама.

Монографије о рок бендовима имају значајну улогу у очувању наших знања о историји популарне културе Србије у претходних седам деценија. Посебно када је реч о бендовима попут *Бјесова*, који су својим стваралаштвом премашили оквире музике и постали важан део алтернативне културе, како у контексту свог ужег завичаја, тако и целе Србије. Заправо, књига о *Бјесовима* није само хроника њиховог рада, попис песама и албума, већ првенствено сведочанство о једном времену, кроз које се огледају друштвене, уметничке и егзистенцијалне тензије које су обликовале њихов звук и сценски израз. Суштински, она је незаобилазан